

Odessza és a szegedi csillagvizsgáló

Térképkedvelő gyerekként már tízévesen felfigyeltem a Fekete-tengeri kikötőváros jól hangzó nevére. Ráadásul 1942-t írtunk, s a rádió gyakran sugárzott egy fülbemászó dalocskát az Odessza táján együtt harcoló magyar és német kamerádról. Nem tudtam még az írástudók sokféle árulásáról, a városnév és a dallam együtt ragadt meg bennem.

Nagy gimnazistaként másikként, ugyancsak jó dallamú katonanótát tanultam népi kollégista osztálytársaimtól. Ez partizánokról szólt, akik szép Odessza helyett a fehérgárdisták csapdájába tévedtek, s már csak tíz gránátjuk maradt. Ezzel együtt azonban már igazi művészet is gazdagította Odessza-élményemet: a Patyomkin páncélos hajó, meg a Távolban egy fehér vitorla. (Katajevvel már korábban ismeretségbe kerültem. A két háború között magyarul is megjelent kisregénye, *A kés* hatására néhány hétig zsonglőr akartam lenni.) De arra még további évtizedekig nem gondoltam, hogy valaha majd magam is végigmegyek azon a nevezetes lépcsőn.

Matematikus lett belőlem, s ebben szegedi egyetemi tanáraim mellett moszkvai tudós vezetőmnek, orosz barátaimnak is döntő szerep jutott. Ám odesszai kollégával matematikusként csak „virtuálisan” kerültem kapcsolatba: magyarra fordítottam Ujomov odesszai filozófus matematika és filozófia határterületéről írt könyvét „Dolgok, tulajdonságok, viszonyok” címmel. Tudtam, hogy egyik mesterem, Szőkefalvi-Nagy Béla milyen nagyrabecsüléssel emlegeti Mark Grigorjevics Krejn, a világszerte ismert odesszai matematikus nevét, de az ottaniak a matematika tőlem távolabb fekvő területeit művelték. Reális kapcsolatra csak azután került sor, hogy 1985-ben belecsöppentem a szegedi egyetem rektori székébe.

Természetesen, korábban is tudtam Odessza és Szeged egyetemének szerződéssel is megerősített kapcsolatáról. Új hír volt azonban számomra, hogy a két egyetem évekkel korábban megállapodott egy sajátos „műszerkeresésben”. Szegedre látogatott Vlagyimir Platonovics Ceszevics, nagy tekintélyű odesszai csillagász. Meglepetéssel tapasztalta, hogy Szegeden nincs csillagászati kutatás, sem csillagászképzés, de nem a megfelelő szakemberek, hanem alkalmas méretű távcső hiányában. Tüstént eldöntötte, hogy ezen segíteni kell. Odesszának nagyhírű obszervatóriuma és, ami ugyanilyen fontos történetünk szempontjából, nagy precizitással dolgozó távcsőépítő műhelye volt. Csak az érdekesség kedvéért: az odesszai csillagvizsgáló egyidős a szegedi egyetem kolozsvári elődjével. Amiként Szegeden, a múlt század húszas éveiben Odesszában is tanult csillagász-hallgatóként pár évig egy olyan diák, akinek a nevét később szárnyra kapta a hír, névszerint George Gamow

— akkor még Georgij Antonovics Gamov —, a 20. század két nagy természettudományi felfedezésének, az űsrobbanás elméletének és a genetikai kód megfejtésének úttörője.

Az odesszai obszervatóriumot évtizedeken át Ceszevics vezette, a változócsillagok hírneves kutatója. Az ő kezdeményezésére az akkor hivatalban levő rektorok, Szergyuk és Antalffy professzorok elvben megegyeztek, hogy Odessza küld Szegednek egy kutatási célokra is alkalmas reflektort (azaz tükrös csillagászati távcsövet), s ezt Szeged hasonló értékű, tudományos célra használható műszaki berendezéssel viszonzza.

A lelkes megajánlást nem követhette energikus kivitelezés, aminek a temérdek bürokratikus akadály mellett anyagi oka is volt. Csillagászati kutatáshoz a megfelelő távcsövet és tartozékait fényszegény helyen, masszív épületben kell elhelyezni — erre az egyetemnek pénze nem volt. Felmerült a lehetőség, hogy a távcső a Magyar Tudományos Akadémia megfelelő épülettel ellátott, de elég gyengén felszerelt bajai csillagvizsgálójába kerüljön, ahol fizikát tanuló diákjaink szakmai gyakorlatát is szolgálhatná. Rektor-elődeim azonban, némiképpen indokoltan, ódzkodtak attól, hogy az adományt tovább adományozzák. Ennek ódiúmat, bízva orosz nyelvtudásomban, én vállaltam magamra, s sikeresen elmagyaráztam odesszai kollégáinknak, hogy a távcső csak ideiglenesen állomásozik majd Baja területén. Ezirányú igyekezetem magyarázataként megemlítem, hogy a csillagokat és a csillagászatot középiskolás korom óta kedveltem, olyannyira, hogy kicsiny, de máig használható csillagászati távcsövet is készítettem.

A bürokráciával is sikerült megbirkózni. Így még 1985 nyarán Szegedre érkezhettek egy 40 centiméteres tükörátmérőjű, Cassegrain rendszerű csillagászati távcső összes alkatrésze, gondosan ládába csomagolva. Néhány nap múlva követte Jurij Alekszejevics Medvegyev, az odesszai távcsőépítő műhely igazgatója, egyben első számú műszaki szakembere, jól képzett munkatársával, akire közel húsz évnyi távolból már csak mint Leonyidra emlékezünk. Szakértelmük, munkájuk nyomán a bajai épületben két hét alatt összeállt a távcső, amely azóta is szolgálja a hazai felsőoktatást és kutatást, tizenkét év óta pedig közvetlenül a szegedi egyetemet. Rektori szolgálatom utolsó évében ugyanis az egyetem létrehozta a Szegedi Csillagvizsgáló Alapítványt, s városi társadalmi összefogás eredményeként 1992-re felépült az odesszai távcső szegedi háza az Egyetemi Fűvészkertből e célra elkülönített területen. Azóta megindult nálunk a csillagász-képzés, s a szegedi obszervatórium is a változócsillagok nemzetközileg magasán jegyzett kutatóhelyévé nőtte ki magát. Vezető csillagásznunk, Szatmáry Károly irányításával az egykori távcső többször megújult, de a napjainkhoz illő elektronikával és finommechanikával ellátott berendezés szíve, a főtükör

és a segédükör mindmáig változatlan. Az odesszai kapcsolat megteremtette a lehetőséget Szegeden egy korszerű és ma már világszerte ismert csillagászati műhely létrejöttéhez.

(Utóirat: A sors ajándékeként, a távcső érkezését követő évben magam is eljutottam Odesszába, amikor megújítottuk a két egyetem közötti szerződést. Azidőtájt uralkodó szokás szerint ez a vezetők személyes találkozásával járt, és történetesen a szegedi rektoron volt az utazás sora. Felhasználva az alkalmat, munkatársaimmal vittük a „csereműszert” is. Az idézőjel jogos, mert ez valójában egy konferencia-tolmácsberendezés volt, amely az akkori hazai csúcstechnológiát volt hivatott reprezentálni. Huszonkét óra, gépkocsival a nyolcvanas évek Kelet-Európáján keresztül — maga is izgalmas történet, de nem tartozik ide. Odessza meleg ősszel fogadott bennünket. S bár tudom, hogy földrajzilag és politikailag egyaránt inkorrekt — különösen így utólag — amit mondok, mégsem mondhatok mást: elbűvölt a mediterrán orosz nagyváros varázsa. A részleteket sokan, szebben elmondhatták már: a parkok, a tenger, a gránátalma íze... Mi is megnyertük vendéglátóink szívét. A néhány ott töltött nap alatt bejárhattuk Odesszát és Odescsinát, kimehettünk a tengerre, beültünk a lenyűgöző teátrumba, szegedi nemzeti színházunk testvéreibe, élveztük a város hangulatát, muzsikáját. Azóta talán jobban értjük Katajev *gyémántos koronája* odesszai ékköveinek, az odesszai remekíróknak az írásait, meg a világ ugyanonnan távolba szakadt *hírhedett zenészeinek* művészetét.)

Csákány Béla